

İstanbul'da İki Yıl 1919-1921

Bir Ressamın Günlüğü

Alexis Gritchenko (1883, Krolevets-1977, Vence) Ukraynalı ressam. Sanatla ilgilenmeden önce filoloji ve biyoloji eğitimi aldı. 1911 yılında Paris'i ziyareti sırasında Kübist resimle tanıştı. 1914'teki İtalya seyahatinde ise erken dönem İtalyan Rönesans sanatçıların Bizans Ortodoks sanatını miras alışlarından etkilendi. Bizans resim sanatını modern resme uyarlamaya çalışarak teorik kitaplar kaleme aldı. 1919 Kasımı'nda gemiyle Sivastopol'dan yola çıkıp İstanbul'a geldi. Bu şehre duyduğu tutkuyu günlüğünün her sayfasında yansıttı.

Gritchenko 1921'de Paris'e yerleşti, 1924'ten sonra Güney Fransa'da yaşamaya başladı. İngiltere, İspanya, Portekiz ve İskandinav ülkelerine seyahatler yaptı. Sanatsal mirasına sahip çıkmak adına 1958 yılında New York'ta Alexis Gritchenko Foundation kuruldu. 2006 yılında Foundation koleksiyonunu Ukrayna Ulusal Sanat Müzesi'ne devretti.

Ali Berktaç tiyatro yazarı, editör, çevirmen. 1960 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. 1982-1994 yılları arasında önce İsveç, sonra Fransa'da Halk Oyuncuları Tiyatrosu'nda çalıştı. Tiyatro kaynaklarımız ve dünyadaki çeşitli tiyatro akımları konusunda çeviriler, araştırmalar yaptı. Bu konulardaki bazı makale ve çevirileri, yurtdışında basılan çeşitli dergilerde yayımlandı.

ALEXIS GRITCHENKO

**İstanbul'da İki Yıl
1919-1921**

Bir Ressamın Günlüğü

Çeviren
Ali Berktaý

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5559
Sanat - 265

İstanbul'da İki Yıl 1919-1921 - Bir Ressamın Günlüğü / Alexis Gritchenko
Özgün adı: Deux ans à Constantinople - Journal d'un peintre
Çeviren: Ali Berktaş

Kitap editörü: **Korkut Erdur**
Düzeltili: **Filiz Özkan**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Merve Çakıroğlu**

Baskı: A4 Ofset Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.
Otosanayi Sitesi Yeşilce Mah. Donanma Sok.
No: 16 Seyrantepe - Kağıthane / İstanbul
Telefon: (0 212) 281 64 48
Sertifika No: 44739

Çeviriye temel alınan baskı: Éditions Quatre Vents, Paris, 1930
1. baskı: İstanbul, Şubat 2020
ISBN 978-975-08-4669-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2019
Sertifika No: 44719

Copyright © Alexis Gritchenko, 1930
Bu çeviri The National Art Museum of Ukraine izniyle, Meşher'de açılan
"Alexis Gritchenko – İstanbul Yılları" sergisi kapsamında yayımlanmıştır.
Alexis Gritchenko arşivi Alexis Gritchenko Foundation
tarafından The National Art Museum of Ukraine'e devredilmiştir.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
[facebook.com/YapiKrediKulturSanatYayincilik](https://www.facebook.com/YapiKrediKulturSanatYayincilik)
twitter.com/YKYHaber
[instagram.com/yapikrediyayinlari](https://www.instagram.com/yapikrediyayinlari)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Giriş •	13
I Sivastopol •	21
II Konstantinopolis •	32
III Ada'da •	60
IV Yeniden İstanbul'da •	123
V Suriçi İstanbul'da •	230
Notlar •	261

İstanbul'da İki Yıl, 7 Şubat - 10 Mayıs 2020 tarihleri arasında Meşher'de açılan "Alexis Gritchenko – İstanbul Yılları" sergisi kapsamında yayımlanmıştır.

Yapı Kredi Yayınları ve çevirmen, metinde geçen kişi ve yer adları konusunda yardımlarını esirgemeyen Ayşenur Güler, Kerem Önen ile Vita Susak'a ve katkılarından dolayı Meşher sergi ekibine teşekkür eder.

... Aslında bu şehir aklın
ve sözün çok ötesinde.

ANDRÉ DE CRÈTE

LILAS LAVELAIN DE MAUBEUGE'E
Ukraynalı göçebe onunla birlikte mutluluklar diyarına
doğru yola çıktı...
28 Temmuz 1927

Ayasofya

GİRİŞ

Biz Ruslar için, Konstantinopolis'ten daha çağrışım yüklü bir sözcük yoktur. Yüzyılların kutsallaştırdığı bu sözcük tarihimizin en kayda değer olaylarına ayrılmaz biçimde bağlanmıştır. Rus Toprağı, kültürü uyanır uyanmaz yüzünü, en zengin pazarların merkezi olan bu ünlü başkente dönmüştür. Fetihler birbirini izlese, dini inançlar değişse, yeni siyasal ve toplumsal anlayışlar doğsa da Konstantinopolis'in canlılığı ve kendine özgü çekiciliği hiç solmamıştır. Eskilikleri ve önemleri zamanın içinde erişilemeyecek kadar gerilere uzanan çağlar yansımalarını bu kentte bulurlar; uzak asırların ve yakın geçmişin en efsanevi halklarını önüne geçilmez bir biçimde cezbeden gizil bir güç birikmiştir bu kentte.

Napoléon şöyle demişti: “Konstantinopolis'i ele geçiren dünyanın yarısına hükmeder.” Bu söz hiç de abartılı sayılmaz. Gözlerimizin önünde büyük olaylar cereyan etti ve bu aforizmanın derin anlamı ortaya çıktı. Meşhur başkent hakkında iddialı sözler sarf etmeyen var mıdır ki? Bununla birlikte, Konstantinopolis'in hatırasını Rusya'dan ve Rus halkından daha kıskanç bir gayretle koruyan ve asırlar boyunca onun hakkında daha mistik düşler kuran başka bir ülke ve başka bir millet yoktur. Ne değişen hanedanlar, ne hudutların genişliği, ne siyasal fikirlerin çeşitliliği ne de peş peşe sıralanan hükümetler; hiçbir şey bu ulu kente, çağdaş bir Bizanslı'nın ifadesiyle, “tüm diğer kentlerin, tüm kiliselerin koruyucusu, bilim ve sanatın odak noktası olan bu kraliçe kente” bir kez dikilen gözleri başka bir yöne çevirmeye veya karartmaya yetmez.

Bizans kültürünün ve zihniyetinin alametifarikası olan Ayasofya'ya ilişkin fikriyatın asırdan asıra, nesilden nesile Rus bilincine nasıl nüfuz ettiğini anlatmak için ciltlerce kitap yazılabilir.

Bu kitabın türü ise ne yazık ki Konstantinopolis ile bizim kültür merkezlerimiz –Kiev, Novgorod, Volinya, Suzdal, Moskova– arasındaki karşılıklı bağları ortaya koyacak olgulardan önemli bir miktarını sıralamama elvermiyor; bütün bunlar bizim seküler eğitimimizin önemlerini hiç yitirmeseler de güçleri geçmişte değişkenlik gösteren, şimdi de göstermeye devam eden temel unsurları hakkındaki tarihsel bir eserin bölümlerini oluşturabilir. Entelektüel kültürün yasaları maddeye ilişkin yasalara benzer: Hiçbir şey yok olmaz, her şey dönüşür. Hayatımızın temel öğeleri uzaklardaki kaynaklar tarafından sulanan derin katmanlarda yatar. Suların hacmi ve mecrası değişmiş, yeni kuvvetler devreye girmiş ama zihniyetimizin özü şu ana kadar değişmeden kalmış ve kalmaya devam etmektedir. Kalıcı kilometre taşlarını bu minvalde

aramak gerekir. Doğu ile Avrupa, Rusya ile Batı arasındaki sınırları çizenler onlardır; bu kilometre taşları yüzyılların ve kimi zaman inatçı, kimi zaman da dâhiyane akılların etkisine, aynı zamanda halkların değişen yazgılarına karşın, dimdik ayakta durmaktadır.

İlk ortaya çıktığımız andan itibaren, bize kendimize özgü bir damga vurulmuştur. Tohum da tıpkı böyle kendine özgü mayalarla filizlenir ve hep şu veya bu bitki türü halinde boy atar. Farklı rüzgârlar, değişen toprak ve su koşulları ortaya çıkan bitki türünün ancak yönünü, gürlüğünü ve dış niteliğini değiştirir – temel öğeleri ve özü ise sonsuza dek değişmeden kalır. Bizans'ın merkezi öyle bir kalori gücüne sahipti ki hiçbir şey bizim gürbüz ve barbar Kuzey'imizdeki etki alanını daraltamazdı. Düşmüş başkent'in entelektüel kültürünün itibarı, benzersiz güzelliği ve sıradışı önemi yüzyıllar boyunca Rus ruhunda onun mirasçısı ve ona sahip olma hakkı fikrinin ilham kaynağı oldu. İster iyi ister kötü, ister doğru ister hayal ürünü olsun, bu fikir bizim gözümüzde Bizans ve Konstantinopolis'in taşıdıkları özel anlamın bir göstergesidir.

Bir entelektüel vatanımız daha var: Bizans'ın yeminli düşmanlarının ülkesi İtalya! Başkent, ömrünün en trajik anlarında, Latin [Katolik] Avrupa'ya “Papanın külahındansa, beyaz Müslüman sarığını tercih ederiz” diye sürekli meydan okumuştur. Bu iki dünyanın asırlık mücadelesi Rus toprağına nakledildi ve Rusya, düşen Konstantinopolis'in tüm mirasını sahiplendi.

İtalya'ya hasredilmiş diziler dolusu kitap ve inceleme mevcuttur. Bu eserler arasında İtalyan sanatının başyapıtlarını konu alanlar ilk sırayı işgal eder. Ortodoksların sanatı bu sanata göre ölçüye vurulur ve barbar, cansız, yoksul diye nitelenir. Sonunda bir an gelmiş ve *tüm eski sanatsal kültürümüz kuşkuyla ilan edilip* dinsel bir nesne olarak inanç sahiplerine *terk edilmiştir*. Bütün bunların derin anlamları bulunmadığı düşünülemez.

Bakış açımızı değiştirmesi bakımından az şey borçlu olmadığımız yeni ekol “Latinler”den birinin şu sözlerinde ne kadar özgün bir yan var: “Asırlık hınçların bilincine varılmayan etkisi, dinsel çatışmaların iç karartıcı anıları sonucunda, Ortaçağ'ın Greklerini [Bizanslıları], onları anlamayan Haçlılar ve afroz eden Romalı papalar gibi yargılamaya devam ediyoruz. Buna koşut olarak, Bizans sanatı da hareketsiz, dogmatik, kendini yenilemekten âciz, kilisenin denetimi altında binlerce yıllık çabalarını birkaç dâhinin eserlerini hiç durmaksızın yinelemeye yoğunlaştırmış bir sanat olarak değerlendirilmektedir. Aslında Bizans bambaşkaydı...”

Artık onu çok daha farklı bir cepheden tanıyoruz. Onun görüntüsünü önyargısız bir göz ve kalple seyretmek gerekiyor. Anıtlarına doğrudan, aracı-sız bakmak gerekiyor. *Kusursuz insan sanatını* tüm boyutları ve tüm gücüyle değerlendirmek için sanatsal merkezlerinin havasını solumak gerekiyor.

Ayasofya'yı, Theodosius surlarını, Kariye Camii'ni, Bizans'ın Pompei'si sayılan meşhur Mistra'nın (Sparta yakınında), Selanik ve Daphni'nin tapınaklarını gördüm. Her şey harabe halinde ama bu durum İtalya'nın görkemli sanatını geride bırakan yaratıcı eserlerin gücünü ve yoğunluğunu azaltmıyor.

Nitekim, İtalyan Rönesansı ile onun Cimabue ve Giotto gibi dâhileri, tıpkı yüz yıl sonra bizim Andrey Rublev'imizin dehası gibi, soluğuyla Venediklilerin, Pisalıların, Napolililerin yelkenlerini şişirmiş Konstantinopolis, Selanik ve Mistra'nın fikirlerinin uzantıları değiller miydi? Hümanizma, Mistra hücrelerinin tonozları altında, onun dağların tepelerine kurulmuş, kartal yuvalarını andıran saray ve manastırlarında başladı.

Bizans'ın dünya çapındaki önemini tartışmaya mahal yoktur. Buna, anıtların birçoğunun bize kadar ayakta kalamadığını da eklemek gerekir. Charles Diehl, "Ayasofya olmasaydı, Bizans'ın dehasını ne tasavvur edebilir ne de değerlendirebilirdik" diyor. Ayasofya ile hemen hemen çağdaş bir başyapıt olan Havariyyun Katedrali'nden (6. yüzyıl) herhangi bir kalıntı var mı? Beş kubbeli planın dahiyane bir biçimde ilk kez gerçekleştirildiği, Bizans mimarisinin en ulu yaratımlarından biri olan bu katedral Haçlılar tarafından yağmalanıp harap edilmişti. [II.] Mehmed kiliseyi tamamen yıktırdı ve molozlarıyla kendi adını taşıyan camii [Fatih Camii] yaptırdı. Bu kilisede (on kuşak imparator buraya defnedilmişti) İsa'nın yaşamını temsil eden ve dönemin büyük ustalarından biri tarafından yapılmış kim bilir ne mozaikler vardı... İustinianos devrinde bir Bizans eyaleti olan Ravenna'da o dönemde görülen mozaikler ve Selanik'teki Ayios Demetrios Kilisesi'nin (6. yüzyıl; 1917'de çıkan bir yangında yok olmuştur) mozaikleri bu konuda ancak zayıf bir fikir verebilir.

Neyse ki Rusya bugüne dek Avrupa'da bilinmeyen ve değerlendirilmemiş koca bir hazineyi farkında olmadan korumuştur. Bizans tarihi de, tıpkı Rusya tarihi gibi, mucizevi paradokslarla doludur. Her ikisinin sanatsal miraslarının kaderi de aynı ölçüde trajik ve beklenmedik olaylar bakımından zengindir.

Ne kadar tuhaf bir olgu, değil mi? Her türlü dinsel inancı inkâr edenler, "eski dünya"nın sanatına en büyük dikkati gösterenler oldular. Savaştan önce cereyan eden eski ikonanın keşfini, daha kadim anıtlar izledi ve benzeri görülmemiş zenginlikler gözler önüne serildi. Birinci sınıf panolar, sunak takımları, çok eski devirlere ait, olağanüstü üslupta eşsiz freskler gün ışığına çıkarıldı. *Rusya'da Bizans ikonalarının tarihi bu hazinelere dayanarak yazılmalıdır.*

Bu paradoksal keşfin tarihsel bakımdan izahı oldukça basittir. Biz Ruslar açısından, Bizans ve Konstantinopolis'in ne anlama geldiğini daha da çürütülemez bir biçimde ispat etmektedir. Başkent trajik bir şekilde düşüp en büyük kiliseleri [II.] Mehmed tarafından camiye çevrilince ikonalar gereksizleşmişti.